

Pravda a dobro na horizontu

Autor: Zuzana Svobodová

Abstract

Truth and goodness on the horizon. – This text is based on Jaroslava Pešková's conception of the human being as a creature capable of thought, and will, both of which are intrinsically linked to the other. A closer analysis reveals that from the very beginning, humans are threatened by the possibility of abusing their freedom to enslave themselves. Jaroslava Pešková built upon the work of Jan Patočka, and through her life and work she bore witness to the acceptance of the responsibility of an educator and philosopher, especially when working at a university. She shaped this responsibility not only through her own creative work but also through the creation of a community that strives toward truth and goodness on the horizon.

Keywords: philosophy, education, philosophy of education, Jaroslava Pešková, university, truth, goodness, responsibility

Klíčová slova: filosofie, výchova, filosofie výchovy, Jaroslava Pešková, univerzita, pravda, dobro, odpovědnost

Uvedení

V následujícím článku chci navázat na pár myšlenek z díla profesorky Jaroslavy Peškové. Následně chci její výroky podrobněji analyzovat a tvořivě na ně navázat. Jedná se o výroky o třech aspektech lidství. Dále bude položena otázka po motivaci k úsilí utvářet společenství, jehož charakteristikou má být vůle setkávat se společně u věci. Soustředěna pak bude pozornost na možnosti uskutečňování rozhovoru vědních oborů, umění i života. V závěru bude přednesena výzva související s připomínkou stého výročí narození Jaroslavy Peškové.

Tři aspekty lidství

V březnu roku 1993 pronesla Jaroslava Pešková ve své rodné Plzni při zakončení konference *Sacrum et profanum* mimo jiné tato slova: „Člověk je bytost, která ví, že je přesahována. Je přitom naplněna touhou nahlédnout za meze své časnosti, neboť je svobodná, náleží k ní podstatně otevřenost vůči světu a překračování vlastní konečnosti je bytostnou podmínkou jejího lidství. Člověk touží po spojení s tím, co už není on ve své konečnosti, neboť jeho důstojnost spočívá právě v jeho potenci vztáhnout se k horizontu, což umožňuje porozumět sobě i světu, který je tu vždy už přítomen spolu s námi.“¹

¹ PEŠKOVÁ, Jaroslava. Všední a sváteční – závěrečná úvaha. In OTTLOVÁ, Marta, POSPÍŠIL, Milan (eds.). *Sacrum et profanum: sborník příspěvků ze stejnojmenného sympozia k problematice 19. století*. Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 1998, s. 237.

Co mi tane z těchto tří vět o člověku, které pronesla má někdejší profesorka v průběhu magisterského a později doktorského studia na Univerzitě Karlově? Nejprve poukaz na to, že člověk je nějak vědoucí, totiž člověk ví, vnímá, chápe, že on není vše, ale že je přesahován. Zadruhé je v člověku touha, tedy vůle neboli láska, což je v textu potvrzeno i poukazem na svobodu, protože to, co je v nás svobodné, je naše vůle. Zmíněná vůle je orientována, totiž k nahlédnutí za meze časnosti, za meze konečnosti. Zatřetí je to důraz na spojení v jinakosti, důraz na spojení konečného člověka s tím, co není konečné.

Pro Jaroslavu Peškovou v typické zkratce, kterou byla editory nucena často ještě před vydáním svých textů vysvětlit (a tím často rozšířit svůj text i mnohonásobně), lze v oněch třech větách vidět projev lidskosti v člověku skrze jeho možnost nahlédnout (reflektovat, vnímat), dále skrze jeho svobodnou aktivitu otevřít se (překročit své já) a posléze se spojit s tím, co již není jen on. Tedy jde o vyjádření takového projevu lidskosti, který vyžaduje myšlení (reflexi), vůli a aktivitu obojího v bytostném spojení s jiným.

Ti, kdo osobně znali Jaroslavu Peškovou jako filosofku, si snadno vzpomenou na to, že jí nešlo o učení se panákológii, jak říkávala, tedy o seznamy osob, kdo kdy žil, co napsal, co řekl, kdy umřel a kdo na něj navázal. Přitom však věděla, že je důležité věnovat se dějinám filosofie, nikoli však pro ony seznamy, ale pro nahlédnutí, jakým způsobem se v různých dobách projevovala ona touha nahlédnout dále než na svou vlastní konečnost, nahlédnout za meze své časnosti. Proč to vlastně člověk dělá? Protože je v něm svoboda. Protože člověk nemá být otrokem, ale svobodným, a jako takový se má spojovat, být spolutvořícím. Byla si vědoma toho, že filosofická práce je prací tvůrčí, kreativní, v níž člověk vyjadřuje myšlenky způsobem, aby byly druhým srozumitelné, neboť jí šlo o takovou filosofii, která je buď výchovou, nebo filosofií není, v tomto smyslu pečovala o filosofii výchovy a učila nás nést tímto způsobem zodpovědnost za dar schopnosti myšlení.

Sama nesla tuto zodpovědnost, proto také, přestože jí byly vlastní ony zkratky, a nikoli rozvláčná slova, byla si příliš jasně vědoma toho, že ne každý je schopen ony zkratky pochopit, proto se je také snažila vysvětlovat. Přestože skrze svou vlastní zkušenost byla schopna jadrně formulované zkratky, její odpovědnost vůči druhým a vůči filosofii, která má směřovat k (sebe)výchově, ji vedla k vyjadřování způsobem, který může být pochopen i širším čtenářským publikem. Byla si ale předně vědoma, že má-li její vysvětlování padnout do úrodné půdy, musí se s druhými setkávat, a proto jí šlo o to „sejít se společně u věci“. Byla si dále vědoma toho, že pokud toho nebudeme schopni, pak sice v nás bude stále ona touha po přesahu („vztáhnout se k horizontu“), ale v prostředí, kde ono „sejití“, setkání, společenství, bude stále jen v modu možnosti, a to jen tehdy, pokud vytrváme jako svobodné bytosti.

Proč je důležité setkání u věci

Snažím se rozumět tomu, proč to bylo natolik důležité, abychom se nejen v možnosti, ale též ve skutečnosti setkávali společně u věci. Vnímám, že pro ty, kteří nemají možnost takových setkání, často nastává možnost jiná, která se přetváří ve skutečnost: totiž zotročení časností, zotročení konečností, kdy svoboda a uskutečňující se tvorba jsou jen nenaplněnou touhou, nebo zahalovány jako bláznivé, zbytečné, neužitečné či přímo škodlivé ideály, způsobující naši nekonkurenceschopnost. Myslím, že prožíváme-li svobodná setkání u věci, pak máme i příležitost, abychom se ptali, co je tou podstatou, která nás svedla dohromady. V takových otázkách se otevírají horizonty pravdy a dobra.

Potkali jsme ve svých životech mnoho lidí, ale ne všichni byli těmi, s nimiž jsme měli možnost sejít se společně u věci. Nikdy nezapomenu, že pro Jaroslavu Peškovou bylo toto důležité. Nechtěla jen, aby se konaly společné semináře či konference k tématu, kde si každý poví to své, ale kde budeme mít společně příležitost přemýšlet, nikoli si jen připomínat nějaká fakta či nějaké výroky slavných či méně slavných, ale přemýšlet nad tím, jak to hýbe s naším vztahem ke světu, jak to ladí či neladí s naším horizontem světa. Proto se snažila, a přestože jsem ji poznala již jako starší dámu, tak se snažila všemi silami, aby vymohla prostor pro taková setkání, kde společné promýšlení bude možné.

Znovu se ptám: Proč o to tolik usilovala? Měla jistě možnost si užívat klidu a číst si v knihách, ulevit svému tělu a věnovat se třeba jen psaní. Proč věnovala své síly na to, aby vymohla další akreditaci, další projekt, další možnosti, aby se ti, kteří ještě ani nevědí, co hledají, mohli sejít společně u věci?

Odpovím, ze svého úhlu pohledu, ale zároveň také slovy, která jsem našla v textu Jaroslavy Peškové. Myslím, že Jaroslava Pešková usilovala o vytvoření prostoru pro nás proto, že si uvědomovala, jak moc je důležité, aby nová generace našla na univerzitě to klíčové: půdu pro vzájemné porozumění, „skutečný rozhovor s vědními obory, uměním i životem – současným i minulým“.²

Vy, kteří pracujete na univerzitách, víte sami nejlépe, jakou roli takový „skutečný rozhovor“ nyní na univerzitě má, nakolik k němu vůbec dochází. Považuji takové skutečné rozhovory na dnešních vysokých školách za slepý bod, za to, co není viděno jako podstatné, nebo čemu není vůbec věnována pozornost, který však byl pro Jaroslavu Peškovou podstatným, klíčovým pro to, aby univerzita byla skutečnou univerzitou, a nejen dílnou na kredity, která není ani Komenského dílnou lidskosti,³ ani školou, kde se tvoří na základě scholé,⁴ prázdně,⁵ z lidské svobody, skrze rozum hledící k horizontu.

Možná tomu ale tak bylo – v určité míře – vždy. Thomas Stearns Eliot ve svých kritických esejích o osobnostech z různých období,⁶ vyjádřil podobný pohled na chyby, jichž se tvůrčí osobnosti dopouštějí, často pod tlakem okolností, v nichž žili, způsobených nejen tím, kdo byl jejich chleboďárcem a komu byli odpovědní svými závazky, ale také tím, jak rozuměli (či někdy ani nechtěli rozumět) poslání člověka. Možná, že člověk je od počátku ohrožován tím, že svou svobodu zneužije k vlastnímu zotročení. Je pak tedy úlohou těch, kteří měli možnost zažít i jiné než otrocké prostředí, aby dále vydávali pravdivé svědectví, že existuje svoboda, že je možné žít svobodně, že je možné překračovat omezenost, konečnost, že je možné žít lidsky, že je možné žít jako člověk důstojně, to jest uskutečňovat svou potenci vztáhnout se k horizontu, že je možné žít ve spojení s pravdou a dobrem na horizontu. Proto

² PEŠKOVÁ, Jaroslava. *Všední a sváteční...*, s. 238.

³ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Orbis pictus*. In DJAK 17, Praha: Academia, 1970, s. 216 (kapitola CXV „Humanitas“). Srov. KOMENSKÝ, Jan Amos. *Orbis pictus*. Praha: Levné knihy, 2001, s. 248 (kapitola CXV „Lidskost“).

⁴ Např. PLATÓN. *Zákony*. Praha: OIKOYMENH, 2016, 781e. srov. Plato. *Platonis Opera*. Oxford: Oxford University Press, 1903, 781e: <<http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0059.tlg034.perseus-grc1:6.781e>>.

⁵ PALOUŠ, Radim. *Filosofická reflexe několika pojmů školské pedagogiky*. Praha: Karolinum, 2010, s. 11.

⁶ ELIOT, Thomas Stearns. *Křesťan – kritik – básník*. Praha: Argo, 2019, s. 35 (o Beniu Jonsonovi), s. 39 (o Williamu Blakeovi), s. 50 (o Dantem), s. 57, 64 aj. *Specula*.

se rozvíjí etika, metafyzika a kritika, které byly nazvány Janem Patočkou ve *Filosofii výchovy* jako „tři hlavní filosofické disciplíny“.⁷

Myslím, že dokud existují setkání, která jsou skutečnými setkáními u věci, existují i svědci jiné než otrocké existence. Myslím, že zároveň při takovýchto setkáních, kde sdílejí své myšlenky ti, kteří jsou si vědomi konečnosti (viz tři aspekty lidství dříve vzpomenuté), tedy ti, kteří prožili otřesení⁸ (či vytřesení ze) svých pseudojistot, může pak vznikat i společenství, totiž společenství otřesených, kteří sdílejí vědomí své nedelegovatelné konečnosti a utvářejí z tohoto vědomí to, co je skutečně, nejen v možnosti, tvůrčí činností.

Takovýmto způsobem měla pokračovat i díky činnosti Jaroslavy Peškové péče o duši těch, kteří patřili ke studentům Jana Patočky, jehož utváření a vnímání společenství otřesených bylo jistě v lecčem onticky odlišné, ale podobné v tom, co je ontologický základ takového společenství. Není nejdůležitější, zda jej nazveme vztahem k pravdě a dobru na horizontu, či třeba jinak, ale bude-li živé společenství těch, kteří chápají společné sejítí u věci jako základ pro moudrost lásky i lásky k moudrosti, neboť vnímají ono trojí určení člověka, má-li žít lidsky.

Závěr

Přesně 20. 3. 2029 bude sté výročí narození Jaroslavy Peškové. Uskutečněním jejích snah coby profesorky, tj. její vyznavačské role (lat. *professio*), by mohlo být, kdybychom se setkali nejen ti z nás, kteří jsme tehdy utvářeli společenství doktorandů – a Jaroslavou Peškovou povzbuzeni také k tomu, abychom byli členy Klubu doktorandů –, ale kdybychom se pokusili rozvíjet společenství tím způsobem, že se společně s námi sejdou třeba i naši nynější kolegové, naši žáci či studenti. Mysleme na to, že nemáme vytvářet nějaké homogenní skupiny, ale že se máme setkávat ke vzájemnému porozumění, ve skutečném rozhovoru s vědními obory, uměním i životem.

Promýšlejme, čemu věnovala Jaroslava Pešková své úsilí, v kontextu našich míst a našeho času. Možná přitom objevíme zcela nové výzvy, které budou mířit k pravdě a dobru na horizontu; totiž výzvy, při jejichž přijímání se můžeme společně sejít u věci, abychom vedli skutečně živý rozhovor.

⁷ PATOČKA, Jan. *Péče o duši I*. Praha: OIKOYMENH, 1996, s. 378.

⁸ PATOČKA, Jan. *Fenomenologické spisy II*. Praha: OIKOYMENH, 2009, s. 227. Srov. PATOČKA, Jan. *Péče o duši I*, s. 367.

SEZNAM LITERATURY

ELIOT, Thomas Stearns. *Křesťan – kritik – básník*. Praha: Argo, 2019. Specula. ISBN 978-80-257-3101-7.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Orbis pictus*. In *Opera omnia 17 (DJAK 17)*. Praha: Academia, 1970.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Orbis pictus*. Praha: Levné knihy, 2001. ISBN 80-7309-050-3.

PALOUŠ, Radim. *Filosofická reflexe několika pojmů školské pedagogiky*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1833-3.

PATOČKA, Jan. *Fenomenologické spisy II*. Praha: OIKOYMENH, 2009. ISBN 978-80-7298-420-6.

PATOČKA, Jan. *Péče o duši I*. Praha: OIKOYMENH, 1996. ISBN 80-86005-24-0.

PEŠKOVÁ, Jaroslava. Všední a sváteční – závěrečná úvaha. In OTTLOVÁ, Marta, POSPÍŠIL, Milan (eds.). *Sacrum et profanum: sborník příspěvků ze stejnojmenného symposia k problematice 19. století*. Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 1998. ISBN 80-85917-41-6.

PLATO. *Platonis Opera*. Oxford: Oxford University Press, 1903.
<<http://data.perseus.org/texts/urn:cts:greekLit:tlg0059.tlg034>>.

PLATÓN. *Zákony*. Praha: OIKOYMENH, 2016. ISBN 978-80-7298-214-1.

(Doc. PhDr. Zuzana Svobodová, Ph.D. vyučuje filosofii, profesní etiku, filosofii výchovy a teologii výchovy na Univerzitě Karlově, 3. lékařské fakultě, Husitské teologické fakultě, a na Policejní akademii České republiky v Praze.)